

"Симфонічна проза" Ольги Кобилянської

Дарія Семчук,

учитель української мови та літератури,

вчитель-методист

Чернівецького медичного ліцею №3

Про вплив музики на особистість Ольги Кобилянської дізнаємося з автобіографічної, епістолярної, мемуарної та творчої спадщини письменниці. Музика в її житті відіграла чи не найважливішу роль: допомагала у хвилини розпачу та зневіри, підбадьорювала, надихала, не давала замкнутися в собі. Сім'я Кобилянських була музикально обдарована. Ольга Кобилянська грала на фортепіано, лише два місяці навчаючись музичної грамоти, а ще грала на дрімбі та цитрі.

Письменниця знала багато українських, російських, німецьких пісень та романсів, наприклад, "Ой ти, дівчино, заручена", "Вже журавлі відлетіли", "И скучно, и грустно" М. Лермонтова, "Ревет та стогне Дніпр широкий" Т. Шевченка, "Верховино, смутку ти наш", "Гуляли, гуляли..." та інші, про що свідчать записи у її альбомі, мемуарна, епістолярна, автобіографічна та творча спадщина. Улюбленим композитором Ольги Кобилянської був Ф. Шопен, а ще їй подобалася музика Ф. Ліста, Р. Шумана, Л. Бетховена, Ф. Мендельсона, В. Моцарта, Й. Брамса, М. Лисенка.

Письменниця згадувала: "Любо спливали нам вечори у родинному гуртку... Музика, спів були одинокою насолодою для нас у маленькому гірському містечку. Ціла наша родина була безтямно залюблена у своїй музиці так, що іноді грали аж поза північ і то, що попало нам під руки: грали класичну музику, різні сонати або наші народні пісні" [5, т. 2, с. 424].

Зі спогадів подруги Ольги Устиянович: "Чорне, добре плекане, блискуче волосся окружало її ніжне біле личко, рожеві уста усміхалися до мене радісно, а великі чорні очі чогось тужно та сумно гляділи. Грала вже на фортепіані якісь нудні для мене сонати і співала слабеньким, але дуже милозвучним сопрано" [10, с. 344].

"Пригадую, як Ольга Юліанівна розказувала, що сама на цитрі грала, що вся родина дома музикувала. Я, однак, не чула її гри, тому що письменниця уже після першого паралічу перестала зовсім грати", — згадує Олена Тимінська [10, с. 369].

"...музику люблю пристрасно, і вона має на мене дуже сильний, майже потрясаючий вплив", — зізнається письменниця чеському етнографу Франтішеку Ржегоржу у листі від 17. 01. 1898 р. [5, т. 5, с. 316].

У листі до Осипа Маковея від 5. 02. 1898 р. Ольга Кобилянська пише: "Нині у Вас великий концерт і будете чути музику. Знаю, що будуть співати різні пісні, але "Гуляли, гуляли..." не будуть співати, а в мене понад се нема нічо. Я би навіть хтіла, щоби мені те співали, коли умру, так страшно люблю ту пісню" [5, т. 5, с. 318]. Саме цю пісню та "Чуєш, брате мій..." на слова Богдана Лепкого виконували на могилі письменниці 23 березня 1942 року, проводжаючи її в останню путь.

Любов до народної музики жила у серці письменниці з дитинства: любила вона слухати музику та спів мандруючих циган. У листі до Василя Стефаніка від 20. 06. 1898 р. жаліється: "Нема у нас в Чернівцях цього року циганів-музикантів, як щоліта! Вони уміють

людську душу розносити; так і виплекали в мені якийсь своєрідний слух для музики, а може, і з природи вже вдалася така..." [5, т. 5, с. 349].

Щиро раділа письменниця з того, що були люди, які поділяли її точку зору, які мали спільні інтереси — від цього вона лише збагачувалася духовно. При кожному спілкуванні з друзями та прихильниками її творчості Ольга Кобилянська завжди цікавилася ставленням до музики. Своїми душевними переживаннями письменниця не раз ділиться з В. Стефаніком, якого вважає найкращим другом. Про незвичайний вплив музики на неї, захоплення грою на цитрі пише йому у листі від 24. 11. 1900 р.: "Я на цитрі граю щораз більше. Як Ви приїдете, я зможу вже гарно заграти Вам. І ця цитра забирає багато часу — та се, бодай, щось любе, і я зовсім забуваюсь, коли граю" [5, т. 5, с. 461].

Музика облагороджувала її, приносила моральне задоволення, і вона на цьому піднесенні хотіла подарувати приємні хвилини спілкування з музикою і близьким людям. У листі до Осипа Маковея від 17. 02. 1901 р. Ольга Кобилянська пише: "Пане Маковей, я граю тепер одну циганську пісню на цитрі, то є цигансько-російську... я її для Вас вчуся. Вона така прегарна, але zarazом така смутна, що при ній всеї усміх завмирає. Як ви її зачете, то ніколи не схочете, щоб Вам щось інше грати, як ту пісню. І я буду її Вам грати, скільки захочете, цілком потихонько і голосніше... Я рада, що зробила такий здобуток, вона Вам приємність зробить" [5, т. 5, с. 473].

Музика, якою була оповита душа письменниці, має великий вплив і на її світовідчуття. Ліричними акордами пройняті багато її творів, у яких чітко відчутно автобіографічні нотки і в яких саме музика допомагає розкрити образи героїв.

Музичний твір "Impromptu phantasie"... Ф. Шопена мав неабиякий вплив на душевний стан Олени Ляуфлер, героїні повісті "Людина", прототипом якої є сама письменниця. А ще це був улюблений твір і її коханого Стефана Лівича. Проте після втрати дорогої людини музика, що завжди асоціювалася з прекрасним, навіває їй інший настрій: Олена страждає...

"Наче хвилі, припливали до неї м'які звуки фортеп'яна. Раз любовні, пристрасні, то знов западали вони глибоко в душу... Маргарета незаметно перейшла на іншу тему. Начала Шопена "Impromptu phantasie"... Тихесенько розпливалися звуки, то зливалися, то виринали нові, поривчасті, чародійні... Як часто і прислухалась Олена тій штуці, все, однак, що відчувала при тім і думала, було однакове. Та сама горячо-зимна дрож обгортала її, приковувала та загадочна сила музики, що нас пориває, додає сил, дотикає нас до найглибшої глибини душі. Нині, однак, в тій хвилі прокинулася вона так бистро, начеб її доторкнувся який лихий демон; прокинулася і сховала розпучливим рухом лице в долоні. Се ж був його улюблений твір. З того, однак, часу не хотіла його більше чути" [6, с. 40].

"Мої особисті переживання відігравали немалу роль у моїх писаннях, — занотувала Ольга Кобилянська у автобіографії "Про саму себе". — "Царівна" писана кровією мого серця. Банда (оркестр) циганів-музиків — із чудовим капельмейстром Хріstoffом дала почин до написання цієї повісті. Я шаліла внутрішньо від музики" [5, т. 5, с. 236].

Наталка Веркович, головна героїня повісті "Царівна", — духовно багата натура: захоплюється літературою, любить слухати музику і розуміє її, проте не може себе повністю реалізувати, бо змушена коритися обставинам, адже вона на вихованні у тітці, яка не поділяє її поглядів на життя. Саме музика допомагала дівчині-сироті вивищитися над сірою буденністю. З великим замилюванням душі вона слухала музичну фантазію у виконанні Орядина. "Грав на скрипці якусь чудову угорську фантазію в супроводі фортеп'яна. На мене має музика ще з дитинства сильний вплив, і я була би найщасливішою людиною в світі, коли б мене музики вчили. Та ба! Але я люблюсь і грою других. П'ю-упоююсь нею, мов любощами живої істоти. Плачу з незглибимого смутку і кріпшаю. Справді, я кріпшаю, почувши голос музики. Відчуваю, як з нею враз піднімаються якісь голоси в моїй душі і, злившись з нею в одно, дзвенять одною піснею. Тоді здається мені, що це пісня моєї істоти..." [8, т. 1, с. 65].

"Неустанно дзвенить в ушах початок так званої *Mondscheinsonate* ("Місячна соната") Бетховена, неустанно дзвенить. У цієї сонати цілком така сама пристрасна краса, вона так само нездужає на тугу, як і місячна ніч, перейнята чимось демонічним, от як хоч би й моя душа тепер!" [2, с. 145—146].

"Я люблю музику... і жалую досі лише того одного, що не вчилася її" [8, т. 1, с. 67]. Ці слова Наталки так співзвучні зі словами самої письменниці, про що вона висловлювалася у листах до болгарського письменника Петко Тодорова. "Чи любите музику? — запитує О. Кобилянська у листі від 12. 06. 1900р. — Я страшно її люблю, але мене ніколи не вчили музики, тому я ніколи сама грати не вмю" [5, т. 5, с. 448]. А в листі до Савина Абрисовського від 25. 11. 1899 р. пише: "Се добре, що Ви музикою займаєтесь. Если Ви що в ноті уложите — не забудьте мені прислати. Я сама не виграю з нот коректно, тому що вчилася малою, 8-літньою дівчинкою, на фортепіані лиш 2 місяці, але в мене є сильний слух. Кажу другому виграти, а потім із слуху буду сама грати. Так звичайно роблю, хоть тепер навіть фортепіана не маю. Се одна річ у житті, от тота музика, за котрою буду жалувати, доки життя мого, що мене не давали вчити родичі... Але з мене, мабуть, помимо всього, музик мав вийти, а вийшов літерат"[5, т. 5, с. 434].

Героїня твору "*Impromptu phantasie*" ще з десяти років закохана у музику, відколи почула вперше ніжні акорди "настройника фортеп'яна". "Кождий його удар по клавшах і кождий живий рух його електризували її і виводили з рівноваги... Те, що грав, була пристрась, а як грав — зраджувало його яко людиною..." Так трапилося у житті, що героїня не вчилася музики, але ті далекі дитячі спогади дали якийсь поштовх — вона не уявляла життя без музики, яка дивним чином впливала на неї. "Я не вчилася музики ніколи. Я ніколи не могла "*Impromptu phantasie*" сама грати! Але коли чую її, як другі грають, то душа моя наповнюється слізьми. Що се такого?... Коли чую музику — готова вмирати. Стаю тоді божевільно-відважна; стаю велика, погорджуєча, любляча... Що й залежить на мені, коли лиш музику чую!.." [5, т. 1, с. 358].

Софія Дорошенко, героїня твору "*Valse melankolique*", — творчо обдарована особистість, заповітна мрія якої — закінчити консерваторію і стати піаністкою. Подруги так і називали її — музика. На жаль, життєві обставини часом сильніші за прагнення людини. Дівчина через брак коштів не може продовжувати навчання. Найзаповітнішій мрії не судилося збутися. Безрадісне життя і чарівна музика — контрасти, які спричиняють драму душі талановитого митця. Та "загадкова сила музики" допомагає вистояти. "Грала етюд Шопена ор. 21 чи 24... Кілька разів раз по раз... Душа стала здібна розуміти музику... Кімната стала мінитися. В неї напливали лагідно, одностайними хвилями, один по другім, звуки. Все звуки й звуки... Хвилюючи сильніше й слабше, піднімаючися високо й спадаючи знов, заповняючи широкий простір собою" [8, т. 1, с. 441].

Душевний неспокій, переживання, нервозність передає музика, яка відтворює стан душі. "Відтак заграла... Почала злегка, граціозно, небагатьма тонами якийсь вальс. Перша часть була весела, зграбна й елегантна. Друга змінилася. Почалося якесь глядання між звуками, неспокій, розпучливий неспокій! Спинаяся раз по раз на басових тонах, то нижчих, то вищих, відтак покидала їх і переходила шалено скорою болючою гамою до вищих звуків. Звідти бігла з плачем наново до басів — і знов глядання, повне розпуки й неспокою... все наново, і знов ряд звуків у глибину... Весела гармонія згубилася; остався шалений біль, торгаючий божевільне чуття, перериваний яснішими звуками, мов хвилевим сміхом. Грала більш як півгодини, відтак урвала саме посередині гами, що летіла у вищі звуки акордом несамовитого смутку... в її душі відігрався цілий вальс, що його лиш скінчила і не може позбутися вражень його" [8, т. 1, с. 447].

"Нараз підняла голову й почала знов те саме грати... Легкий, граціозний початок, а відтак другу частину. Грала майже завзято, мовби боролася з чимсь із усієї сили, але закінчила знов посередині перервавши смутком" [8, т. 1, с. 448].

Знову неприємності у житті Софії: дядько, єдина надія, відмовився її утримувати у Відні. Зі сльозами на очах, пририта горем, із відчаєм у душі вона сідає за фортепіано і у темній кімнаті починає грати. Та музика — стан душі. "Грала свій вальс, але так, як ніколи. Мабуть, ніколи не заслуговував він більше на назву "*Valse melankolique*", як тепер. Перша часть — повна веселості й грації, повна визову до танцю, а друга... О, та гама! Та нам добре знана ворохобна гама! Збігала шаленим летом від ясних звуків до глибоких, а там — неспокій, глядання, розпучливе нишпорення раз коло разу, товплення тонів, бій, — і знову збіг звуків удолину... відтак саме посередині гами смутний акорд... закінчення" [8, т. 1, с. 458].

Через весь твір проходить мотив меланхолійного вальсу, який повторюється так символічно — тричі. Сильний стресовий стан дівчини доводить її до відчаю, фізичного та душевного болю. Символічно, що з останніми акордами зіграної мелодії обірвалася струна, як і струна життя талановитої піаністки, яку "музика позбавила життя" [8, т. 1, с. 460].

"Меланхолія і дика непогамованість, безмежний смуток і безмежна відвага — се основні риси молодої дівчини, якою уособила Ольга Кобилянська фантазію Шопена, стараючись переповісти словами враження музики, як се вона не раз потребує і в інших творах", — зауважує Л. Турбацький [10, с. 65].

Аглаї-Феліцітас з твору "За ситуаціями" музика допомагає вистояти перед важкими життєвими перешкодами, заспокоює, додає сили. Її гра відтворює душевні муки та переживання.

"Грала сильно, завзято й пересипувала струменями звуків. Збирала їх з правої на ліву, з лівої на праву: вона щось пояснювала. Між те вплітала мелодію, що тужною стьожкою добувалася з-під пальців — і впивалася в серце... Аглая-Феліцітас плаче. Грає й... плаче. Кидає звуками, термосить, перешіптується ними, збирає їх, зливає в одно, благає... І посеред сильних, потрясаючих акордів вриває без закінчення мелодії і встає..." [5, т. 5, с. 52].

Дівчина старається перебороти душевні муки, її заспокоюють, але вона розуміє, що, втративши коханого Андрія, за словами якого, в ній "є триб за ситуаціями", їй допомогти перебороти душевні страждання зможе лише музика. "Його нема, я стою, мов у човні на морі... але передусім музика, музика... та музика, що викликає небесне пекло у грудях. Не кожний її розуміє" [5, т. 5, с. 53].

"Славний музик" Андронаті (повість "У неділю рано зілля копала...") — славний скрипаль-віртуоз, який допомагав розслабитися дружній циганській табірній родині. Він часто "скрипкою гроші заробляв". Передчуваючи небезпеку щодо доньки, яку за зраду чоловікові чекала смерть, сумно переживав старий батько. Саме через музику і передається його неспокій, тривожний душевний стан: "...схиливши голову низько над скрипкою, неначе учув там в ній для себе потайний окремий голос з її наказуючого нутра — і заграв. Сипав жалем. Плакали скрипки, дзвеніли цимбали, дрижала сопілка, а над усіма царювала одна-однісінька струнка Андронатової скрипки. О, та скрипка! Зойком кидалася, голосом, блукаючи, сумом розливалася, між циганів рвалася... Мов ніжна бджілка жалілася, дрижала. Металася, впивалася, викликувала тугу зі смутком і розпливалася горем... він грав, колихаючися всім тілом, мов божевільний... Голос скрипки вчепився, здавалося, лиш його одного бодем розритої і пімстою спрагненої душі, і, мов та оса, все наново впивався в неї, роз'ятрував" [8, т. 2, с. 301].

Гриць, справжній син циганки Маври, з яким її розлучили, був годованцем багача Михайла Дончука. Підрісши, захопився музикою, що не подобалося названим батькам. "Він хотів конче роздобути скрипку, навчитися на ній грати... Та зате він витеше собі тепер сопілку, і як заграє на ній, всі дівчата на танцях стануть округ нього і будуть слухати, та раз плакати, раз самі гуляти" [8, т. 2, с. 328].

"То заграй на сопілці або на трембіті. Собі і мені заграй, Грицуню! — просить щиро... і тулиться до нього білолиця Настка. — Ніхто в селі не грає так, як ти, любо та до серця... І щоб вже догодити їй і сяк-так собі, він починає грати. Тільки щастя його, що сопілка, трембіта і Настка... Ніхто на всі сусідні гори не грає так до серця, як він. Особливо на трембіті, він мов святою молитвою по верхах... жене" [8, т. 2, с. 322].

"Повість "У неділю рано зілля копала..." своєю композицією нагадує симфонічний твір, у якому все підпорядковано розвиткові не стільки подій, скільки почуттів. Речення вражають своєю музичністю, своєрідним ритмом мови", — наголошує О. Бабишкін [1, с. 150].

Музика — невід'ємний атрибут духовного світу письменниці як митця, як особистості. Її герої, які

відчувають музику, висловлюють свої емоції через неї, — натури творчі, неординарні, емоційні, духовно багаті. Вони не терплять фальші, зради, обману. Творча манера письма Ольги Кобилянської, при якому вона висловлює думки про філософський вплив музики на особистість, за словами Лесі Українки, зумовила появу нового "симфонічного жанру" в українській літературі.

Не всі твори, у яких розкрита роль музики в житті О. Кобилянської та її героїв, включені до шкільної програми з української літератури для 5—12 класів. Але вивчення творчості Буковинської Царівни неможливе без її "симфонічної прози". Найкраще її розглянути на першому уроці під час вивчення життєвого і творчого шляху письменниці або під час вивчення повістей "Людина" та "Земля".

Для ефективного розкриття даного питання найбільш вдалим, на мою думку, є застосування інтер-активних технологій навчання, до яких належать групові форми роботи, зокрема, методи: "спільний проєкт" (учні класу об'єднуються в групи і висвітлюють поставлену проблему, дослідивши її); "пошук інформації" (об'єднавши дітей у різні групи, вчитель дає завдання дослідити дану проблему у конкретному творі О. Кобилянської); "рольова гра" (розігрування ситуації за ролями з певного твору письменниці, через яку визначається ставлення автора, героїні твору до музики) та інші.

Така організація навчальної діяльності школярів під час вивчення життя і творчості О. Кобилянської в школі дасть можливість їм глибше познайомитись із творчістю буковинської письменниці, що сприятиме їх всебічному розвитку.

Література

1. Бабишкін О. Ольга Кобилянська. Нарис про життя і творчість. — Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1963. — 192 с.
2. Вознюк В. О. Про Ольгу Кобилянську. Нові матеріали. Роздуми. Знахідки. — К.: Дніпро, 1983. — 182 с.
3. Вознюк В. О. Чернівецькі адреси Ольги Кобилянської: Біографічно-краєзнавча монографія. — Чернівці: Книги-XXI, 2006. — 276 с.
4. Гузар З. П. Вивчення творчості Ольги Кобилянської. — К.: Рад. школа, 1978. — 102 с.
5. Кобилянська О. Ю. Твори: В 5 т. — К.: Держлітвидав України, 1962—1963. — Т. 1—5.
6. Кобилянська Ольга. Людина. Царівна. — К.: Молодь, 1969. — 358 с.
7. Кобилянська Ольга. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади / Упорядн., передм. Ф. П. Погребенник. — К.: Дніпро, 1982. — 359 с.
8. Кобилянська О. Ю. Твори: В 2 т. / Упор., передм. Ф. П. Погребенник. — К.: Дніпро, 1988. — Т. 1—2.
9. Кобилянська О. Повісті, оповідання, новели / Вступна стаття, упорядкування, примітки Ф. Погребенника. — К.: Наукова думка, 1988.
10. Ольга Кобилянська в критиці та спогадах. — К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. — 560 с.
11. Лещенко М. П. Ольга Кобилянська. Літературний портрет. — К.: Дніпро, 1973. — 174 с.
12. Микосянчик Ю. Театр і музика в житті Ольги Кобилянської // Буковинський журнал. — 1998. — Ч. 1. — С. 33—43.
13. Панчук Е. М. Кобилянська: Роман-есе // Жовтень. — 1983. — №№ 11—12.
14. Чопик Р. Очікуючи Його // Буковинський журнал. — 1998. — Ч. 1. — С. 4—32; Ч. 2. — С. 66.